

Г. О. ДУБОВ

Геннадій Олексійович Дубов, аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПЛЮРАЛІЗМ ПРАВОВОЇ МЕТОДОЛОГІЇ: ЗМІСТ, ОСОБЛИВОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙ ТА УМОВ ФОРМУВАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ РОЗВИТКУ

Надзвичайна динамічність, а отже і складність дослідження держави і права в сучасний період розвитку людської цивілізації, їх інтенсивний розвиток, безперервне зародження в них нового та відмирання старого – все це ускладнює розгляд цих явищ нашої дійсності в традиційному, найбільш звичному для багатьох правознавців догматичному плані та взагалі в аспекті «спокою».

Адекватність новітніх досліджень держави і права в сучасних умовах, можливість правильної постановки питань та їх подальшого успішного вирішення сьогодні великою мірою зумовлено наявністю відповідного наукового інструментарію, ефективної методології. Тому саме методологічні дослідження нині виглядають першочерговими.

Актуальність методологічної проблематики зумовлено також і тим, що незважаючи на належність окремих питань юридичної методології до сфери наукового інтересу видатних теоретиків права сучасності, вона сьогодні розроблена недостатньо. Наведену думку може, зокрема, проілюструвати те, що ідея необхідності комплексної та системної розробки методологічних питань у вітчизняній юридичній науці активно наголошується як мінімум протягом останніх п'ятдесяти років¹, тим не менше великою мірою вона залишається нереалізованою і нині. На жаль, наслідком цього є те, що навіть сучасні дослідники вважають методологію одним із найбільш «слабких місць» юридичної науки².

Осмилюючи наведену ситуацію, деякі сучасні дослідники правової методології зазначають, що ключовою причиною такого стану речей була відмова від методологічного монополізму в юридичній науці в пострадянських країнах, у тому числі в Україні, що поставило питання про можливі альтернативи марксистським підходам. На зміну односторонньому соціально-економічному детермінізму марксистської методології прийшло усвідомлення багатомірності розвитку права, а разом із цим – методологічна невизначеність та розгубленість³.

Із наведеною позицією можна частково погодитися, адже явище плюралізації сучасної правової методології є загальноновизнаним та неодноразово згадувалося в юридичних дослідженнях⁴. Водночас, як уявляється, воно потребує додаткового висвітлення.

Метою цієї статті є з'ясування змісту плюралізму методології юридичних досліджень, особливостей його інтерпретацій та умов формування на сучасному етапі розвитку вітчизняної юридичної науки.

На думку багатьох сучасних дослідників, проблема плюралізму в різноманітні його іпостасей, претензій і принципів уже в другій половині ХХ ст. виявилася однією з найбільш обговорюваних у філософії, науці і культурі⁵. Не є виключенням щодо цього і юридичні науки.

Зазвичай, коли обговорюють плюралістичність методів дослідження правових явищ, окремого визначення цього поняття не надається, оскільки через значне поширення терміна вочевидь йдеться про множинність. Відповідно відносно правової методології – про множинність методів дослідження держави і права. Ця проста і зрозуміла інтерпретація в цілому не викликає будь-яких сумнівів, однак, на нашу думку, потребує уточнень, які наведено нижче.

Зробити такі уточнення можна, з'ясувавши особливості близьких понять, зокрема, поняття методологічного монізму, що, як вважається, панував у радянський період розвитку вітчизняної юридичної науки та зазвичай протиставляється стану методологічного плюралізму.

З цього приводу варто зазначити, що до середини 50-х рр. ХХ ст., у період панування методологічного монізму, в юридичних науках методологічні питання фактично не були об'єктом самостійного дослідження. Це насамперед було зумовлено необхідністю становлення нової парадигми наукового знання, якою на той час була матеріалістична діалектика.

У радянській юридичній науці на стадії її становлення питання методологічного підходу мало величезне ідеологічне значення, тому не випадково, що визначення його змісту, звичайно, включало становлення ролі діалектичного й історичного матеріалізму як основи юридичної методології.

Відстоювання матеріалістичною діалектикою свого парадигмального, всезагального статусу призвело до вироблення підходу, за яким визнавалася необхідність існування лише методології найбільш загального порядку та заперечення існування специфічних методів окремих наук⁶.

Цей підхід і прийнято вважати підходом «методологічного монізму».

У зазначений період розвитку правової науки категорично заперечувався факт існування як специфічних методів пізнання держави і права, так й існування методології права самостійної наукової дисципліни. Специфіка дослідження окремих явищ, у тому числі держави і права, мала враховуватися не на рівні розробки

специфічних методів, засобів та прийомів дослідження, а на рівні врахування особливостей явищ при застосуванні матеріалістичної діалектики. Як зазначав відомий тогочасний вчений-юрист А. А. Піонтковський, методологічний монізм не виключає того, що в окремих галузях людського пізнання залежно від характеру вивчуваних закономірностей набуває особливого застосування тих або інших категорій матеріалістичної діалектики⁷.

Відхід від застосування такого підходу відбувся лише на початку 60-х рр. ХХ ст. Саме в цей час, у межах радянської юридичної науки відбулася жвава дискусія, присвячена питанням правової методології, була усвідомлена необхідність фундаментальної теоретичної розробки проблем правової методології як цілісного та системного утворення, яке має свою внутрішню диференціацію, особливості існування та розвитку⁸.

Нагальна потреба поглиблення та структурування знання про державу і право, методів їх дослідження, висловлювалася багатьма тогочасними вченими-юристами. Зокрема, як зазначав корифей української юридичної науки проф. П. Е. Недбайло: «Не тільки діалектика має значення науки та методу, а й будь-яка інша наука є не тільки наукою, а й методом. У кожній науці є свої дослідження, свої ідеї, поняття, котрі використовуються як метод. У цьому плані методологічне значення має не тільки загальна теорія держави та права. Наука кримінального та цивільного права має свої категорії, котрі так само мають методологічне значення⁹».

У своєму дослідженні правової методології відомий тогочасний дослідник В. П. Казимірчук також заперечив доцільність використання підходу методологічного монізму. Він виходив з того, що пізнання правових явищ – складний процес. Для цього вимагається не лише знання загальних законів розвитку, а й опанування конкретним матеріалом та спеціальними методами дослідження. На думку цього дослідника, помилковим є заперечення значення діалектичного методу для наукового пізнання та протиставлення йому спеціального наукового методу. Так само помилковою є точка зору, відповідно до якої діалектичний метод виключає приватні методи конкретних наук¹⁰.

Визнання тогочасним науковим співтовариством факту існування та наявності самостійного методологічного значення спеціальних методів дослідження фактично дала змогу стверджувати про наявність явища плюралізму юридичної методології¹¹, незважаючи на те, що позиції діалектичного матеріалізму як загальнофілософської основи тогочасного правознавства залишилися непохитними.

Таким чином, плюралізм правової методології в інтерпретації радянських вчених-юристів означав множинність окремих, особливо спеціальних методів дослідження, за умови збереження їх єдиної філософської основи, яку на той час становив діалектичний матеріалізм.

Варто зазначити, що подібне розуміння плюралізму методології юридичних наук можна спостерігати і у вчених дореволюційної доби. Зокрема, на думку А. І. Ільїна, під методологічним плюралізмом слід розуміти множинність методів дослідження права, не поширюючи таку множинність на онтологію права та гносеологічні установки правопізнання¹².

Наведена позиція із формальної точки зору виглядає прийнятною. Плюралістичність методології в цьому разі означає наявність сукупності відносно незалежних один від одного методів пізнання, що базуються на єдиній онтологічній та гносеологічній основі. Таку плюралістичність методології можна умовно назвати інструментальною.

Варто також зазначити, що наведений підхід виходить із визначення правової методології як сукупності методів дослідження держави і права, що не є єдиним та загальноновизнаним. Саме за наявності такої передумови цілком логічним виглядає позначення наявності множини методів методологічним плюралізмом, на протигагу методологічному монізму, що позначає наявність єдиного методу, що, однак, може мати специфічні форми свого вияву та застосування згідно зі специфікою предмета дослідження.

Тим не менше конкуренція філософських систем, що розгортається в сучасній науці, звернення дослідників до різних світоглядних уявлень та ідей дають змогу говорити про можливість плюралізму правової методології не тільки в інструментальному, а й філософському значенні.

Особливим моментом сьогодення є те, що розвиток знання про засоби пізнання права ускладнено відносно нещодавньої зміною ціннісних та світоглядних орієнтирів, що мало місце в сучасному українському суспільстві. В цьому контексті слушною є думка відомого російського дослідника Н. Н. Тарасова, який стверджує, що зміна соціокультурних стратегій, що виражається в трансформації ціннісно-цільових структур суспільства означає для правової науки не просто зміни в конкретному об'єкті дослідження, але й серйозні коректування її предмета та методу¹³.

Схожу думку висловлює і один із найавторитетніших українських дослідників правової методології П. М. Рабінович, який стверджує: «Ніколи не існувало, не існує й не існуватиме методології соціального пізнання, абсолютно нейтральної у соціально змістовному аспекті, тобто методології, так би мовити, соціально дистильованої, «очищеної» від залежності, від впливу загального світогляду, переконань і установок дослідника¹⁴».

Із наведеними позиціями варто повністю погодитися, адже будь-яка зміна парадигм, незважаючи на характер причин (внутрішньо наукових або соціально-політичних), які її зумовили, відбувається позаметодологічним шляхом. Як зазначає відомий дослідник правової методології А. А. Козловський, вивчення методів більш притаманно етапам «стабільного» розвитку знання, коли воно потребує поліпшення в рамках певної парадигми, а також свого структурування¹⁵.

Ураховуючи те, що сучасна наука загалом перебуває на етапі парадигмальних трансформацій, завершуючи свій перехід від неklasичної до постнеklasичної картини світу, в сучасних умовах розвитку вітчизняної

юридичної науки про «стабільність» розвитку методологічного знання говорити не доводиться. Відповідно варто констатувати, що сучасна вітчизняна юридична наука перебуває на етапі вибору або формування нової світоглядно-філософської парадигми.

Підтвердженням наведеної тези може слугувати той факт, що сьогодні в юридичній науці висловлюється чимало пропозицій щодо необхідності запровадження тих чи інших нових фундаментальних методологічних основ. Серед запропонованих підходів можна, зокрема, назвати філософсько-антропологічний підхід¹⁶, системомислєдїяльнїсна методологія¹⁷, методологія трансцендентального синтетичного філософування Л. В. Петрової та багато інших.

Таким чином наявність широких дискусій з приводу необхідності та доцільності використання, реальне використання фундаментальних методологічних основ, відмінних від матеріалістичної діалектики, що відбувається в сучасній юридичній науці, є очевидним. Саме ці тенденції, на думку сучасних дослідників, дають змогу стверджувати про формування у пострадянській юридичній науці явища філософсько-методологічного плюралізму¹⁸.

Варто зробити застереження про те, що плюралістичність правової методології на рівні світоглядно-методологічних основ не є виключним надбанням сучасного рівня розвитку знання про державу і право та засоби їх дослідження. Так, наприклад, ще Б. А. Кістяківський зазначав про необхідність плюралізму не тільки відносно конкретних методів наук, а й закликав до «рішучого гносеологічного плюралізму» стосовно філософії¹⁹.

На відміну від інструментального плюралізму, філософсько-методологічний плюралізм передбачає не лише можливість існування множини методів дослідження юридичних явищ, а й існування великої кількості філософських основ методології.

Як вважає відомий український дослідник Ю. Н. Оборотов, плюралізму, що умовно названий нами інструментальним, притаманне визнання однієї реальності та багатьох спроб її пізнання; в той час як філософсько-методологічний плюралізм характеризується постулюванням множинності світів, онтологічним різноманіттям «початків» світу²⁰.

Застосування такого підходу, на перший погляд є більш продуктивним, оскільки дає змогу зробити процес пізнання права більш різнобічним порівняно з підходами методологічного монізму та інструментального плюралізму. Як зазначають сучасні вчені-правники: «Розкриваючи багатство різних методів і технологій, у порівнянні з монізмом, плюралізм породжує сумніви в нашій здатності створити цілісну, а не фрагментарну картину світу²¹».

Однак цьому підходу притаманні й вади.

Наприклад, як зазначає А. А. Козловський, однією із подібних загроз є включення в систему методології методів, які виходять із взаємовиключних онтологічних підстав. У такому разі, на його думку, система методології постає еклектичною сукупністю всіх можливих методів правового пізнання незалежно від онтологічних та концептуальних підстав їх формування²². З метою недопущення такого еклектизму, створення єдиної цілісної системи пізнавально-правової методології А. А. Козловський пропонує провести інвентаризацію існуючих моделей права та порівняння їх між собою для наступної інтеграції²³.

Як вважає П. М. Рабінович, методологічний плюралізм не має перетворюватися на методологічний анархізм, на методологічну нерозбірливість, сваволлю, «всеїстивність»²⁴. На думку цього науковця, аби не призводити до методологічного анархізму, методологічний плюралізм має відповідати «підпорядковуватися» принаймні деяким гносеологічним постулатам, серед яких, зокрема, є можливість перевірки за допомогою об'єктивних критеріїв, зумовленість обраних методів дослідження його предметом тощо²⁵.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що українській юридичній науці на сучасному етапі її розвитку притаманний насамперед філософсько-методологічний плюралізм, який передбачає можливість формування методології виходячи із різних гносеологічних та онтологічних основ. Водночас застосування такого підходу є загрозою хаотизації системи засобів пізнання юридичний явищ, що можуть бути подолані насамперед завдяки виробленню інтеграційних підходів.

Очевидно, узгодження різних, іноді навіть взаємовиключних філософських систем для побудови більш ефективної та досконалої системи методології права, потребуватиме вирішення цілої низки інших питань, що, сподіваємося, здійсниться ближчим часом у межах окремих досліджень.

Вибір нових світоглядних орієнтирів української юридичної науки означатиме відкриття фази її стабільного розвитку. Водночас варто розуміти, що укорінення нових світоглядних засад не може відбуватися лише завдяки їх декларуванню, оскільки існує певна інерційність, пов'язана з тим, що категоріальний апарат, фундаментальні дослідження ключових теоретичних питань сформовано не на їх основі. Перемогу нового світогляду може бути досягнуто лише поступово та, як демонструють сучасні реалії, потребує витрати значної кількості часу.

¹ *Казимирчук В. П.* Право и методы его изучения. – М.: Изд. «Юридическая литература», 1965. – С. 8; *Машков А. Д.* Периодизация методологических исследований в отечественном правоведении // Гуманитарные науки: межвузовский сборник научных статей. Ч. II – Караганда: ТОО «САНАТ – Полиграфия», 2009. – С. 36; *Сырых В. М.* Метод правовой науки: (Основные элементы, структура). – М.: Юрид. лит., 1980. – С. 144.

² *Тарасов Н. Н.* Методологические проблемы юридической науки. – Екатеринбург, 2001. – С. 7.

³ *Кресін О.* Розвиток методології порівняльного правознавства: історичний аспект // Право України. – 2006. – № 2. – С. 126.

⁴ Див., наприклад, *Лобода Ю.* Плюралізація методології правової науки і проблема розмежування наукових дисциплін: до питання про дисциплінарну приналежність дослідження правової традиції у науці радянського періоду та сучасній вітчизняній правовій науці // *Юридична Україна*. – 2009. – № 5. – С. 4 – 7.

⁵ *Оборотов Ю. Н.* Філософія права і методологія юриспруденції // *Проблеми філософії права*. – 2003. – Т. 1. – С. 41.

⁶ Докладніше див. *Машков А., Дубов Г.* Перші кроки становлення методології права у вітчизняній юридичній науці // *Про українське право: Часопис кафедри теорії та історії держави і права Київ. нац. ун-ту імені Тараса Шевченка* / За ред. проф. І. Безклубого. – К.: Грамота, 2009. – Ч. IV. – С. 318 – 325.

⁷ *Пионтковский А. А.* К методологии действующего права // *Ученые записки ВИЮН*. Вып. VI. – 1947. – С. 25.

⁸ Див., наприклад, *Казмирчук В. П.* Право и методы его изучения. – М.: Юрид. лит., 1965; *Методологические проблемы советской юридической науки, материалы научной конференции 22 октября 1964 года*. – К.: Наукова думка. – 1965.

⁹ *Недбайло П. Е.* Методологические проблемы советской юридической науки // *Методологические проблемы советской юридической науки, материалы научной конференции 22 октября 1964 года*. – К.: Наукова думка. – 1965. – С. 140.

¹⁰ *Казмирчук В. П.* Вказана праця. – С. 6.

¹¹ Див., наприклад, *Строгович М. С.* Философия и правведение (некоторые методологические вопросы юридической науки) // *Советское государство и право*. – 1965. – № 6. – С. 74–82.

¹² Див. *Тарасов Н. Н.* Методологические проблемы в юридической науке. – Екатеринбург, 2001. – С. 46.

¹³ Там само. – С. 37.

¹⁴ *Рабінович П.* Наука філософії права: до характеристики предмета й методології // *Проблеми філософії права*. – 2003. – Т. 1. – С. 25.

¹⁵ *Козловський А. А.* Право як пізнання: Вступ до гносеології права. – Чернівці: Рута, 1999. – С. 8.

¹⁶ *Гудима Д. А.* Філософсько-антропологічний підхід – методологічний фундамент сучасної юридичної науки // *Проблеми філософії права*. – 2003. – Т. 1. – С. 122–125.

¹⁷ *Кунев Ю. Д.* Об'єкт правознавства: самодіяльнісний підхід // *Право України*. – 2008. – № 3. – С. 32–36.

¹⁸ Див. *Тарасов Н. Н.* Вказана праця. – С. 46.

¹⁹ *Кистяковский Б. А.* Социальные науки и право: очерки по методологии социальных наук и общей теории права. – М., 1916. – С. 13.

²⁰ Див. *Оборотов Ю. Н.* Вказана праця. – С. 41.

²¹ Там само. – С. 42.

²² *Козловський А. А.* Право як пізнання: Вступ до гносеології права. – Чернівці: Рута, 1999. – С. 8.

²³ Там само. – С. 269.

²⁴ *Рабінович П.* Вказана праця. – С. 24.

²⁵ Там само.

Резюме

У статті розглянуто питання особливостей плюралізму правової методології на сучасному етапі розвитку юридичної науки.

Ключові слова: правова методологія, плюралізм, інструментальний плюралізм, філософсько-методологічний плюралізм.

Резюме

В статье рассмотрен вопрос особенностей плюрализма правовой методологии на современном этапе развития юридической науки.

Ключевые слова: правовая методология, плюрализм, инструментальный плюрализм, философско-методологический плюрализм.

Summary

In the article was researched the problem of pluralism on the present stage of development of legal science.

Key words: legal methodology, pluralism, instrumental pluralism, philosophical and methodological pluralism.

Отримано 7.02.2011

А. Є. ЗАКРЕВСЬКИЙ

*Андрій Євстахович Закревський, здобувач
Львівського національного університету імені Івана
Франка*

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРАЦІВНИКІВ ОРГАНІВ ЖАНДАРМЕРІЇ У ГАЛИЧИНІ, ЩО ВХОДИЛА ДО СКЛАДУ АВСТРІЇ ТА АВСТРО-УГОРСЬКОЇ (1849–1918 рр.)

Розвиток незалежної української держави та розбудова її державо-правових інститутів сприяє об'єктивному дослідженню недостатньо висвітлених та колись заборонених тем з історії українського народу та його